

исследования. Для реализации цели исследования, использован комплекс методов научного исследования: анализ, синтез и систематизация - для выявления в педагогическом наследии В. Сухомлинского научных концептов, которые касаются проблемы образовательного менеджмента; поисково-библиографический с целью анализа научной литературы и архивных материалов по проблеме исследования; контент-анализ и интерпретация для изучения творчества В. Сухомлинского с целью выяснения составляющих деятельности директора как неотъемлемой части управленческой системы.

Результат. Определены основные подходы к освещению деятельности В. Сухомлинского как директора школы, показаны направления, которые могут быть использованы для решения задач современного образовательного менеджмента.

Ключевые слова: директор, образование, руководство школой, менеджер образования, образовательный менеджмент, составляющие деятельности директора.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2019 р.

УДК 371.13: 78:371.13.035

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Людмила Ракітянська,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна, ludmilanick777@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-39-47>

Мета дослідження: розкрити особливості професії «вчитель музичного мистецтва», що зумовлюють специфіку прояву його емоційного інтелекту та проаналізувати наукові погляди вчених на проблему його формування. У статті актуалізується проблема формування професійно значущих якостей майбутнього фахівця в контексті пріоритетних напрямів розвитку освіти. Надана коротка характеристика емоційного інтелекту як індивідуально-особистісного утворення, що забезпечує успішність в сфері професійної діяльності. Представлені різні наукові погляди щодо проблеми формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва. Встановлено, що специфіка прояву емоційного інтелекту вчителя зумовлена особливостями його професійної діяльності.

Матеріал і методи дослідження. Логіка і методика наукового пошуку забезпечувались дотриманням вихідних теоретичних позицій, що утвердилися в науці, а також використанням теоретичних методів наукового пізнання: вивчення наукової літератури з проблеми дослідження, аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, цитування, що дозволило встановити характерні особливості уроку музичного мистецтва як основи для прояву емоційного інтелекту вчителя-музиканта та порівняти наукові погляди вчених на проблему його цілеспрямованого формування як професійно-значущої якості в контексті сучасних вимог. Проведений аналіз наукових поглядів на проблему формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва дозволив узагальнити акцентовані вченими думки, щодо необхідності дослідження проблеми формування професійно значущих, особистісних якостей вчителя-музиканта, зокрема, його емоційного інтелекту, та виокремити його структурні складові. **Результатом** теоретичного рівня дослідження окресленої проблеми є визначені в узагальненому вигляді специфічні риси прояву емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва, зумовлені особливостями його професійно-педагогічної діяльності. Зроблено висновок про те, що специфіка прояву емоційного інтелекту вчителя-музиканта як складова його професіоналізму зумовлена, по-перше, гуманістичною сутністю педагогічної професії, а, по-друге, інтонаційно-звуковою природою музичного мистецтва, його емоційно-духовною домінантою. Емоційний інтелект вчителя музичного мистецтва конкретизований в таких поняттях як «переживання», «сенсорно-емоційно-інтелектуальне смислонародження», «образне мислення», «емоційна комунікація», «емпатійність», «самоконтроль», «саморегуляція». Отриманні знання сприятимуть розробці структурно-функціональної моделі формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя-музиканта як його індивідуально-особистісної, професійно-значущої якості.

Ключові слова: вчитель музичного мистецтва, емоційний інтелект, професійно-значуща якість, урок музичного мистецтва.

Вступ. Освіта, зокрема, професійна, як соціальний інститут, набуває в останні роки особливої значущості й ваги з огляду на її випереджувальний характер і потужний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, забезпечуючи його поступальний, прогресивний рух. Це, в свою чергу, пов'язано з модернізацією системи професійної підготовки майбутніх фахівців у відповідності до пріоритетних напрямів розвитку освіти: зовнішніх, інтеграційних процесів з Європейським освітнім простором, та внутрішніх, інноваційних, спрямованих на задоволення запитів суспільства та освітніх потреб особистості на якісно новому рівні. У структурі професійних якостей вчителя сьогодні виокремлюється його емоційний інтелект, вивчення якого протягом останніх десятиліть набуло ознак самостійного дослідницького напрямку як у вітчизняній науці, так і зарубіжній.

Аналіз наукових публікацій з проблеми дослідження. Проблема емоційного інтелекту особистості, його сутнісний зміст, теоретичні моделі формування та діагностичні методики вимірювання достатньо повно описані у працях американських вчених Дж. Мейєра, П. Саловея, Р. Бар-Она, Д. Гоулмана та інших, які є розробниками теоретичних засад емоційного інтелекту («emotional intelligence») [6; 2; 3]. Різні концептуальні підходи вчених до розуміння цього феномену, його компонентної структури ґрунтуються на визнанні «множинності» інтелекту (Г. Гарднер), його багатокомпонентності і тісного взаємозв'язку пізнавальних процесів із емоційними при домінуванні останніх. Обґрунтовуючи загальну думку щодо ролі емоційних процесів у професійній діяльності, вчені наголошують, що володіння високим рівнем інтелекту, системою академічних, фахових знань, умінь та навичок є недостатнім для досягнення успішності у сфері професійної діяльності, кар'єрного зростання, конкурентоздатності. В сучасних умовах мінливого, глобалізованого світу, що задають новий вектор суспільного розвитку, на передній план виходять такі професійні якості як уміння налагоджувати міжособистісні стосунки і ефективно взаємодіяти в соціумі, адекватно реагувати і швидко адаптуватися до соціального оточення з урахуванням емоційного стану інших, розпізнаючи й усвідомлюючи як їхні, так і власні емоції, вмюючи розумно ними управляти для регулювання діяльності. Саме такі показники, за концепцією американських вчених, є ключовими у досягненні як професійної, так і життєвої успішності особистості. Розглядаючи емоційний інтелект як один із видів соціального інтелекту, вчені в узагальненому вигляді трактують його як здатність до опрацювання інформації, що міститься в емоціях («емоційної» інформації), уміння розпізнавати як власні емоції, так і емоції інших, уміння управляти ними і використовувати їх як основу для мислення й прийняття правильного рішення [6; 2; 3]. Особливе значення виокремленні професійні уміння мають у професіях типу «людина – людина», в тому числі і педагогічній, яка, передусім, побудована на міжособистісній взаємодії. Цим пояснюється особливий інтерес науковців до проблеми емоційного інтелекту як професійно-значущої якості вчителя. Аналіз наукової літератури свідчить, що до цієї проблеми звертались І. М. Андрєєва, М. В. Голубєва, О. В. Єгорова, М. О. Манойлова, Н. М. Петрова, О. Ю. Почтарьова, О. І. Савенкова, Т. І. Солодкова та ін. Досліджуючи різні аспекти емоційного інтелекту в структурі професійних якостей вчителя, вчені дійшли таких висновків: по-перше, форми і особливості прояву емоційного інтелекту вчителя зумовлені специфікою його професійної діяльності; по-друге, емоційний інтелект як індивідуально-особистісна, психологічна характеристика вчителя відповідає гуманістичній сутності педагогічної професії. Емоційний інтелект вчителя музичного мистецтва, як професійно-значуща якість його педагогічної діяльності, не став предметом спеціального наукового дослідження.

Мета статті. Розкрити особливості професії «вчитель музичного мистецтва», що зумовлюють специфіку прояву його емоційного інтелекту та проаналізувати наукові погляди вчених на проблему його формування.

Матеріали і методи дослідження. Логіка і методика наукового пошуку забезпечувались дотриманням вихідних теоретичних позицій, що утвердилися в науці, а також використанням теоретичних методів наукового пізнання: вивчення наукової літератури з проблеми дослідження, аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, цитування,

що дозволило встановити характерні особливості уроку музичного мистецтва як основи для прояву емоційного інтелекту вчителя-музиканта та порівняти наукові погляди вчених на проблему його цілеспрямованого формування як професійно-значущої якості в контексті сучасних вимог. Проведений аналіз наукових поглядів на проблему формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва дозволив узагальнити акцентовані вченими думки, щодо необхідності дослідження проблеми формування професійно значущих, особистісних якостей вчителя-музиканта, зокрема, його емоційного інтелекту, та виокремити його структурні складові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості уроку музичного мистецтва, а відтак – особливості професії «вчитель музичного мистецтва», ґрунтовно дослідженні провідними фахівцями в галузі мистецької освіти (С. Б.Абдуллін, Ю. Б. Алієв, О. О. Апраксина, Л. М. Василенко, А. В. Козир, Л. М. Масол, О. М. Олексюк, В. Ф.Орлов, Г. М. Падалка, Т. М. Пляченко, Н. М. Попович, А. М. Растригіна, О. Я. Ростовський, О. П. Рудницька, Л. В.Школяр, О. П. Щолокова та ін.). Зміст, завдання уроку музики як уроку мистецтва, науково-методичні засади його проведення зумовлені інтонаційно-звуковою природою музики, що відрізняє її від інших видів мистецтв та специфікою художнього пізнання дійсності в порівнянні з науковим. Професія вчителя-музиканта є багато-функціональною за своїм змістом, що в контексті гуманістичної освітньої парадигми надає професійним функціям вчителя гуманістичного змісту. В загальних рисах вони сформульовані видатними педагогами-гуманістами різних часів (К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В.О. Сухомлинський). «Через красиве долюдяного» призивав Б. М. Неменський, а Д. Б.Кабалевський стверджував, що «Прекрасне пробуджує добре». На цих гуманістичних засадах має ґрунтуватися професійна діяльність вчителя музичного мистецтва. Керуючись нормативними документами шкільної мистецької освіти, вчитель музичного мистецтва в своїй професійній діяльності забезпечує реалізацію трьох провідних функцій: навчальної, розвивальної та виховної. Так, реалізація навчальної функції виявляється в організації та керівництві вчителем музично-пізнавальною діяльністю учнів на уроці, яка диференціюється на хоровий спів, слухання музики, вивчення музичної грамоти, музикування на дитячих музичних інструментах, музично-пластичну діяльність. Такий «поділ» музично-пізнавальної діяльності учнів загальноосвітньої школи на конкретні її види ґрунтується на положенні Б. М. Асаф'єва про триєдність музичного мистецтва, в якому органічно пов'язані сприймання-виконання-творення музики [1]. Завдання вчителя полягає у забезпеченні діяльнісного підходу, як одного із вирішальних у формуванні особистості учня, в процесі оволодіння змістом навчальної програми «Музичне мистецтво». Гуманістична спрямованість музично-пізнавальної діяльності учнів виявляється в такій її організації, коли кожен учень буде знаходитись в позиції активного учасника діяльності (суб'єкта), а не пасивного спостерігача (об'єкта); коли до всіх видів діяльності будуть залучатися всі учні без винятку; коли процес засвоєння навчального матеріалу буде виглядати не як передача вчителем «готових» знань учням з метою їх опанування, а як організація самостійної пошуково-пізнавальної діяльності учнів з оволодіння знаннями, уміннями; коли у засвоєнні тематичного змісту уроків, що здійснюється на музично-ілюстративному матеріалі, домінуватимуть не раціональні методи його осягнення, а методи емоційного впливу; коли навчання буде здійснюватися «самою музикою» (Л. Г. Арчажнікова).

Реалізація розвивальної функції навчання полягає у створенні вчителем умов для розвитку психічних процесів в учнів (відчуттів, сприймання, мислення, уяви, запам'ятовування, почуттів тощо) та психічних властивостей (емоційних, інтелектуальних, вольових якостей, здібностей, рис характеру тощо). Особливості мистецької освіти, вважає О. П. Рудницька [11, С. 29], яскраво ілюструє зміна акцентів у співвідношенні типових для освіти діалогічних пар, у яких пріоритетність надається:

- емоційному розвитку в його взаємозв'язку з розумовим;
- суб'єктивному чиннику осягнення художнього смислу поряд із засвоєнням об'єктивної інформації про мистецтво;
- образному мисленню у взаємозв'язку з логічним;

- підсвідомим процесам «осаяння», які супроводжують усвідомлення образного змісту мистецького твору;
- задоволенню духовних потреб, а не прагматичному споживанню мистецтва.

Реалізація виховної функції музично-освітнього процесу пов'язана передусім з використанням могутнього виховного потенціалу, яким володіє мистецтво, зокрема музичне. У зв'язку з цим на шкільному уроці музичного мистецтва має бути пріоритетною не інформаційно-пізнавальна сторона навчального матеріалу, подібно дисциплінам, на яких учні оволодівають основами наук, а емоційно-духовна, яка складає сутність і зміст мистецьких творів і спонукає до їх особистісного переживання.

З цього приводу Б. М. Неменський пише: «Потрібна чітка і всіма усвідомлена відповідь – навіщо предмети мистецтва в школі? У чому вони незамінні? Це предмети людинознавчі, які можуть будувати відношення до світу в єдності почуття і думки. Слід пам'ятати, що дитині ближчою є єдність думки і почуття, ніж чиста думка. Немає поки що у школі інших навчальних засобів, окрім предметів мистецтв, які, саме як навчальні предмети, містили б у собі цю єдність. Жоден предмет, навіть гуманітарних наук, не містить у собі єдності почуття і думки. Будь-яка наука – це пріоритет логіки. Наука передбачає об'єктивність пізнання. Мистецтво – єдність об'єктивного і суб'єктивного. Наука дає знання фактів і об'єктивних законів Всесвіту. Мистецтва розкривають, як людство переживає свій зв'язок із цим світом, як ставиться (не знає, а саме ставиться) до реальних подій та фактів цього світу» [7, С.106].

Аналіз наукових праць з дослідження різних аспектів професійної підготовки вчителя музичного мистецтва дозволяє констатувати, що, не використовуючи термін «емоційний інтелект», автори досліджень акцентують на важливості окремих складових, які тим чи іншим чином властиві безпосередньо емоційному інтелекту вчителя музичного мистецтва і впливають на формування його професіоналізму. Зокрема, розглядаючи шляхи модернізації вищої мистецької освіти як духовно-світоглядну проблему,

О. М. Олексюк критично ставиться до позиції деяких науковців, які описують мистецьку компетентність вчителя музичного мистецтва через різні дефініції, концентруючись навколо ідеї посилення практичного характеру мистецької освіти. Вказуючи на нові вимоги до якості мистецької освіти, пов'язані з глибокими змінами в суспільстві, що «стрімко рухається до антропоцентризму», дослідниця акцентує на характерних змінах щодо поглядів на людину, її формування й розвиток. «Фокус пізнання, – наголошує вона, – зміщується із соціальних структур на людську індивідуальність, на суб'єктність» [8, С. 344]. Грунтуючись на ідеях Б. М. Бім-Бада, дослідниця стверджує, що нову постнекласичну мистецьку педагогіку необхідно вибудовувати на основі аксіом, сформульованих на пріоритетах унікальності й амбівалентності особистості як цілісності, духовності і суб'єктності якої залежать від інтеграції емоційної, інтелектуальної, мотиваційної, когнітивної та інших сфер [8, С. 344-348].

Розробляючи цілісну компетентнісну модель майбутнього вчителя музичного мистецтва, що визначає вимоги до його професійної діяльності, зумовлені запитами суспільства і шкільною практикою, Т. М. Пляченко визначає комплекс компетентностей, володіння якими сприяє формуванню фахової компетентності і забезпечує успішність професійної діяльності [10]. Виокремлюючи серед трьох груп компетентностей вчителя музичного мистецтва особистісні якості, які впливають на успішність педагогічної діяльності, дослідниця основними серед них вважає: комунікативність, організованість, доброзичливість, емпатійність, здатність до творчої уяви й образного мислення, експресивність й емоційність, сугестивність, здатність до самоконтролю й саморегуляції. Акцентуючи на значенні у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва стилю роботи як усталеній системі способів і прийомів педагогічної та художньо-творчої взаємодії, Т. М. Пляченко вибудовує певну їх ієрархію, вищий рівень якої, за її концепцією, складає мажорно-оптимістичний стиль, який полягає у створенні в учнівському колективі обстановки творчого піднесення і сприятливого психологічного клімату [10].

Розробляючи та обґрунтовуючи наукову базу психології музичної освіти і розвитку

особистості, А. В. Торопова [13] виокремлює систему спеціальних знань, володіння якими для педагога-музиканта, на її погляд, є обов'язковим. До них вона включає: знання індивідуально-психологічних особливостей учнів, знання психологічних особливостей музично-пізнавальних процесів, які задіяні у сфері музичної освіти та навчання, знання психологічної першооснови самої музики, її внутрішнього змісту, що бере свій початок з глибин людської психіки і передається специфічними, знаково-інтонаційними засобами його вираження. Дослідниця підкреслює, що, звертаючись до спадщини світового досвіду музичної символізації психічного життя людини, педагог повинен забезпечити спілкування, діалог учнів з тими образно-смісловими конструктами, які можуть сприяти розвитку їхньої індивідуальної свідомості. Ключовим поняттям психології музичної освіти, на думку дослідниці, є «переживання» як «сенсорно-емоційно-інтелектуальне смислонародження» [13, С. 203], що існує в єдності двох сторін, афективної та інтелектуальної, відображаючи цілісність музичної свідомості та виступає особливою формою невербального знання. Таке розуміння поняття «переживання», підкреслює А. В. Торопова, надає смислу педагогічній праці з музичним переживанням як праці з розвитку не лише почуттів, а й інтелекту, причому інтелекту особливого, мислячого образами і ставленнями, а не вербальними поняттями. Підкреслюючи необхідність створення вузівських навчальних програм з «Психології музичної освіти», дослідниця акцентує на значущості проблеми формування професійно-педагогічної спрямованості музичної свідомості майбутнього педагога [13].

Дослідниця Т. С. Князева [4] висловлює думку щодо універсальності емоційного інтелекту як психологічної характеристики, що бере участь у процесах емоційної комунікації незалежно від сфери комунікації та об'єкту сприйняття і міжособистісної взаємодії. Володіння базовою емоційно-комунікативною здатністю, на її думку, дозволяє «переносити» емоційні уміння і гарантує успішність у різних сферах комунікативної взаємодії, у тому числі і у сфері художньої діяльності. Вимірюючи емоційний інтелект у представників гуманітарних і художніх спеціальностей (психологів, музикантів, художників) за допомогою методики MSCEIT V.2.0, вона висунула припущення щодо позитивного зв'язку емоційного інтелекту з музичним та художнім профілем навчання. Аналіз отриманих результатів підтвердив висунуту гіпотезу, а також засвідчив проміжне положення музикантів і художників між психологами і представниками технічних і негуманітарних професій. Більш високий рівень показників емоційного інтелекту у психологів ніж у представників сфери мистецтв, на думку дослідниці, пояснюється специфікою професії психолога, пов'язаної з досвідом соціальної взаємодії. Високі показники емоційного інтелекту музикантів і художників у порівнянні з представниками негуманітарних професій зумовлені, на думку дослідниці, особливостями художньо-творчої діяльності, побудованої на емоційній комунікації як «сприйняття «мови» іншого і емоційний відгук на неї» [4 , С.131].

Н. О. Рибаківа [12] акцентує на усвідомленні значущості емоційного інтелекту, який значно більшою мірою у порівнянні із загальним інтелектом є умовою успішності людини в будь-якій сфері, і основи його формування, підкреслює дослідниця, закладаються вже у дитячому віці, хоча і у дорослому віці, вважає вона, цей процес може бути ефективним. Н. О. Рибаківа одним із ключових компонентів емоційного інтелекту розглядає емпатію як здатність до ефективного міжособистісного спілкування. Шляхом розвитку здатності до емпатії, вважає дослідниця, можливо удосконалювати емоційний інтелект у будь-якому віці як людям зі спеціальною музичною підготовкою, так і без неї. З цією метою науковцем, на основі узагальнення досвіду психології, музикознавства, музичної педагогіки, розроблено і обґрунтовано метод створення емоційно-асоціативних інтерпретацій музики. Головною відмінністю музики від інших видів мистецтв є те, що художня інформація, думка, ідея, «закодована» в музичних звуках, сприймається і засвоюється з опорою на чуттєво-емоційну сферу. Сприймання музики та її емоційне осмислення викликають у людини співпереживання, яке виступає основою розуміння художньої інформації, що складає значний потенціал розвитку емпатії як однієї із провідних якостей, що утворюють емоційний інтелект [12 , С.151].

На розвиток емоційного інтелекту засобами музики спрямоване дослідження В. І. Петрушина, який розглядає цей феномен як духовну здібність, пов'язану із розумінням людиною як власних переживань, так і переживань інших, і вважає, що уміння керувати власними переживаннями складає сутність емоційного інтелекту [9, С. 68]. Обґрунтовуючи роль емоцій у досягненні життєвого успіху людиною, вчений зазначає, що вони мають подвійне значення, з одного боку, як помічники, що сприяють досягненню успіху, з іншого – як найперші вороги, не контрольованість яких призводить до руйнування власних задумів та планів. Заняття музикою, стверджує науковець, здатні розвивати не лише фізичний (музичний) слух, а й його емоційну складову. Спираючись на визначення Б. В. Асаф'єва щодо музики як мистецтва «інтонованого смислу», вчений акцентує на значенні інтонації в музичному творі як першооснови, способу звуко-мовного вираження думки. Щоб стати вираженою в звуках, писав Б. В. Асаф'єв, думка стає інтонацією, інтонується [1, С. 68]. Подібно тому, як будь-яка мовна фраза, проговорена з різною інтонацією може мати різний смисл, інтонація в музичному творі, що передається через різні звукові поєднання, несе в собі певний смисл, пізнання якого відбувається за формулою: «чути – відчувати – розуміти» [5, С.17]. Володіння у повсякденному спілкуванні здатністю без слів, лише за інтонацією голосу, розпізнавати настрій іншого, його наміри, емоційний стан, вважає В. І. Петрушин, сприяє кращому взаєморозумінню і є важливим показником емоційного інтелекту людини. Тому, підкреслює він, оволодіння навичками розпізнавання і відтворення тієї або іншої емоції, що передається через музичне інтонування, є одним із ефективних прийомів розвитку емоційного інтелекту, який може використовуватись як у процесі індивідуальних занять, так і колективних (спів у хорі, ансамблі, гра в оркестрі тощо). Колективне виконання музичного твору, на думку вченого, особливо сприяє злагодженим спільним діям у створенні художнього образу, відчуттю творчої взаємодії, взаєморозуміння і співпричетності до колективного відтворення акторського задуму. Автором розроблені прийоми розвитку емоційного інтелекту з використанням танцювальних та пластичних рухів. При цьому він особливо акцентує на важливості збагачення вербального словника, за допомогою якого слухач може розпізнати і зафіксувати емоцію, виражену в музиці. Саме слово допомагає слухачеві усвідомити і відрізнити одну емоцію від іншої. Важливість подібного словника, наголошує вчений, полягає в тому, що він допомагає розширити сферу доступних емоційних переживань через збагачення вербального словника, що відтіняє емоції різних модальностей. В свою чергу, збагачення вербального словника одночасно розширює межі почуттів, що переживаються [9, С.68-82].

Висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений аналіз наукових поглядів на проблему формування емоційного інтелекту майбутнього вчителя музичного мистецтва, дозволяє виокремити акцентовані вченими думки, що вказують на: необхідність дослідження проблеми формування професійно значущих, особистісних якостей вчителя як суб'єкта професійної діяльності, духовність якого забезпечується інтеграцією емоційної, інтелектуальної, мотиваційної сфер психіки; універсальність емоційного інтелекту як базової емоційно-комунікативної здатності, що бере участь у різних сферах комунікативної взаємодії, гарантуючи її успішність; емоційний інтелект як духовну здібність до розпізнавання емоційного настрою інших, що сприяє кращому взаєморозумінню; групу компетентностей вчителя музичного мистецтва (комунікативність, доброзичливість, емпатійність, образне мислення, емоційність, саморегуляція та ін.), які впливають на успішність педагогічної діяльності; емпатію як ключовий компонент емоційного інтелекту; емоційний інтелект як індивідуально-особистісне утворення, що підлягає ефективному розвитку засобами музичного інтонування в процесі індивідуальних та колективних занять. Отже, теоретичні й практичні напрацювання вчених щодо проблеми формування емоційного інтелекту вчителя музичного мистецтва складають науково-теоретичне підґрунтя подальшого дослідження окресленого феномену у напрямку розробки його структурно-функціональної моделі формування як індивідуально-особистісної, професійно-значущої якості вчителя музичного мистецтва.

Джерела та література

1. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – Ленинград, 1963. – 378 с.
2. Bar-On, R., Parker J. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. Handbook of emotional intelligence. San Francisco: Jossey-Bass, 363–388 (eng).
3. Goleman, D. (1995). Working with emotional intelligence. N.Y.: Bantam Books (eng).
4. Князева Т. С. Измерение эмоционального интеллекта у музыкантов и художников с помощью методики MSCEIT V.2.0 / Т.С.Князева // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2010. – Т.3. – №3. – С.129–138.
5. Костюк А. Г. О теории музыкального восприятия / А. Г. Костюк // Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. статей / Сост. А. Г. Костюк. – Киев: Муз. Украина, 1986. – С.7–17.
6. Mayer, J.D., Salovey P., Caruso D. (2000). Models of emotional intelligence. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 396–420 (eng).
7. Неменский Б. М. Пути очеловечивания школы / Б. М. Неменский // Новое педагогическое мышление / Под ред. А. В. Петровского. – Москва: Педагогика, 1989. – С.103–133.
8. Олексюк О.М. Модернізація вищої мистецької освіти як духовно-світоглядна проблема / О.М.Олексюк // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огневюка, Світлани Сисоєвої. – Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ДЕДІВБЕЙС»», 2013. – С.343–347. (460 с.).
9. Петрушин В. И. О развитии эмоционального интеллекта в процессе музыкальных занятий / В. И. Петрушин // Музыкальное искусство и образование. – 2016.– № 2.– С.68–82.
10. Пляченко Т. М. Компетентнісна модель у структурі фахової підготовки майбутнього вчителя музики http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/570/1/T_Plyachenko_Kompetentnisna%20model.pdf
11. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
12. Рыбакова Н.А. Развитие эмоционального интеллекта средствами музыки Н.А.Рыбакова // Психология и психотехника. – 2015. № 2 (77). – С.150–158.
13. Торопова А.В. Психология музыкального образования и развитие личности (методологический аспект) / А.В. Торопова // Вестник МГУКИ. – 2008. – №5.– С.200–204.

References

- 1 Asafyev, B.V. (1963). *Muzykalnaya forma kak protsess*. Leningrad, 1963. [in Russian].
- 2.Bar-On, R., Parker J. (2000). *Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. Handbook of emotional intelligence*.San Francisco: Jossey-Bass. [in English].
3. Goleman, D. (1995). *Working with emotional intelligence*. N.Y.: Bantam Books. [in English].
- 4.Кnyazeva, T. S. (2010). Izmereniye emotsyonalnogo intellekta u musykantov i khudozhnikov s pomoshchiu metodiki MSCEIT V.2.0. *Psikhologiya. Zhurnal Vyshey shkoly ekonomiki – Psikhologiya. Zhurnal Vyshey shkoly ekonomiki*, 3, 129–138. [in Russian].
5. Kostyuk, O.G. (1986). O teorii muzykalnogo vospriyatiya [About the theory of musical perception]. *Muzykalnoye vospriyatie kak predmet kompleksnogo issledovaniya: Sb. Statey*, 7–17. [in Ukrainian].
6. Mayer, J.D., Salovey P., Caruso, D. (2000). *Models of emotional intelligence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. [in English].
- 7.Nemenskiy, B. M. (1989). Puti ochelovechivaniya shkoly [Ways of humanization of school] *Novoye pedagogicheskoye myshleniye*,103-133.[in Russian].
8. Oleksyuk, O. M. (2013). Modernizatsiya vyshchoyi mystetskoyi osvity yak dukhovno- svitoglyadna problema [Modernization of higher artistic education as a spiritual and worldview problem]. *Osvitni reformy: misiya, diysnist, refleksiya: monografiya* (V. Kremen, T. Levovytskyy, V. Ognevyyuka, S. Sysoyeva, (2), 343–347. [in Ukrainian].
9. Petrushyn, V. I. (2016). O razvitiyi emotsyonalnogo intelekta v protsesse muzykalnykh zanyatiy [About development of emotional intelligence in the process of music lessons]. *Muzykalnoye iskusstvo i obrazovaniye*, 2, 68–82. [in Russian].
10. Plyachenko, T. M. Kompetentnisna model u strukturi fakhovoyi pidgotovky maybutnyogo vchytelya muzyky // http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/570/1/T_Plyachenko_Kompetentnisna%20model.pdf [in Ukrainian].
11. Rudnytska, O. P. (2005). *Pedagogika: zagalna ta mystetska: Navchalnyi posibnyk* [Pedagogy: general and artistic. Ternopil: Navchalna knyga. [in Ukrainian].
12. Rybakova, N. A. (2015). Razvitiye emotsyonalnogo intellekta sredstvami muzyki [Development of emotional intelligence using music].*Psikhologiya i psikhotekhnika*, 2 (77), 150–158. [in Russian].
13. Toropova, A.V. (2008). Psikhologiya muzykalnogo obrazovaniya i razvitiye lichnosti (metodologicheskii aspekt) [Psychology of music education and personal development (methodological aspect)]. *Vestnik MGUKY*, 5. – 200–204.[in Russian].

Lyudmyla Rakityanska. The analysis of scientific views on a problem of formation of emotional intelligence of a future teacher of musical art. The aim of the study. To reveal the features of the profession "teacher of musical art", which determines the specificity of manifestation of his/her emotional intelligence and analyzes the

scientific views of scientists on the problem of his/her formation. The article shows the problem of formation of professionally significant qualities of a future specialist in the context of the priority directions of education development. There is a short characteristic of emotional intelligence as an individual and personal formation that provides success in the sphere of professional activity. In this article it is emphasized that the specifics of manifestation of emotional intelligence of the professional are caused by features of his professional activity. Features of a lesson of music as a lesson of art are revealed defining peculiar features of a profession "teacher of musical art".

Materials and technique of study. The logic and technique of scientific search was provided with observance of initial theoretical positions, approved in science as well as the use of theoretical methods of scientific knowledge: study of scientific literature on a problem of the research, the analysis, synthesis, comparison, generalization, citing that allowed to establish characteristics of a lesson of musical art as the bases for manifestation of emotional intelligence of a teacher-musician and to compare scientific views of scientists on a problem of his/her purposeful formation as a professional and significant quality in the context of modern requirements. The carried-out analysis of scientific views on a problem of formation of emotional intelligence of a future teacher of musical art allowed to allocate the thoughts accented by scientists specifying on: need of the research of the problem of formation of professionally significant, personal qualities of a teacher as a subject of professional activity which spirituality is provided with integration emotional, intellectual, motivational spheres of mentality; universality of emotional intelligence of basic emotional and communicative ability, participating in various spheres of communicative interaction, guaranteeing his/her success; emotional intelligence as a spiritual ability for recognition of emotional mood of others that promotes the best mutual understanding; group of competences of the teacher of musical art (communicativeness, goodwill, figurative thinking, emotionality, self-control, etc.) which affect success of pedagogical activity; empathy as a key component of emotional intelligence; the emotional intelligence as individual and personal education, is subject to effective development by means of musical intoning in the course of the individual and collective occupations. As a result of the theoretical level of the research of the designated problem the peculiar features of manifestation of emotional intelligence of a teacher of musical art caused by features of his/her professional and pedagogical activity are defined in a generalized view. The article shows different scientific views concerning the problem of formation of emotional intellect of a teacher of musical art. The conclusion has been done that the specifics of manifestation of emotional intelligence of a teacher-musician as a component of his professionalism are caused, first, by humanistic essence of a pedagogical profession, and, secondly, by the intonational and sound nature of musical art, its emotional and spiritual dominant. The received knowledge will contribute to structurally functional model of formation of emotional intelligence of a future teacher-musician as his/her individual and personal, professional and significant quality. The emotional intelligence of a teacher of musical art is concretized in such concepts as "experience" in the form of non-verbal knowledge as "a touch and emotional and intellectual birth of thoughts", "figurative thinking", "emotional communication", "self-checking", "self-control" and others. So, theoretical and practical works of scientists on the problem of formation of emotional intelligence of a teacher of musical art make scientific-theoretical bases of the further research of the outlined phenomenon in the direction of development of its structurally functional model of formation as an individual and personal, professional and significant quality of a teacher of musical art.

Key words: teacher of musical art, emotional intelligence, professionally significant quality, lesson of musical art.

Людмила Ракитянская. Анализ научных взглядов на проблему формирования эмоционального интеллекта будущего учителя музыкального искусства. Цель исследования: раскрыть особенности профессии «учитель музыкального искусства», которые обуславливают специфику проявления его эмоционального интеллекта и проанализировать научные взгляды на проблему его формирования. В статье актуализируется проблема формирования профессионально значимых качеств будущего специалиста в контексте приоритетных направлений развития образования. Дана краткая характеристика эмоционального интеллекта как индивидуально-личностного образования, которое обеспечивает успешность в сфере профессиональной деятельности. Представлены разные научные взгляды на проблему формирования эмоционального интеллекта учителя музыкального искусства. Установлено, что специфика проявления эмоционального интеллекта учителя обусловлена особенностями его профессиональной деятельности.

Материал и методы исследования. Логика и методика научного поиска строилась с учетом исходных теоретических позиций, признанных в науке, а также с использованием теоретических методов научного познания: изучение научной литературы, анализа, синтеза, сравнения, умозаключения, цитирования, что позволило установить характерные особенности урока музыкального искусства как основы для проявления эмоционального интеллекта учителя-музыканта и сравнить взгляды ученых на проблему его целенаправленного формирования как профессионально значимого качества в контексте современных требований. Проведенный анализ научных взглядов на проблему формирования эмоционального интеллекта будущего учителя музыкального искусства позволил обобщить акцентированные учеными мысли о необходимости исследования проблемы формирования профессионально значимых качеств учителя-музыканта, в частности, его эмоционального интеллекта, и выделить его структурные составляющие. **Результатом** теоретического уровня исследования обозначенной проблемы стали выделенные в обобщенном виде специфические черты проявления эмоционального интеллекта учителя музыкального искусства, обусловленные особенностями его професийно-педагогической деятельности. Сделан вывод о том, что специфика проявления эмоционального интеллекта учителя-музыканта как составляющая его профессионализма обусловлена, во-первых,

гуманистической сущностью педагогической профессии, а, во-вторых, интонационно-звуковой природой музыкального искусства, его эмоционально-духовной доминантой. Эмоциональный интеллект учителя-музыканта конкретизирован в таких понятиях как: «переживание», «сенсорно-эмоционально-интеллектуальное смыслоорождение», «образное мышление», «эмоциональная коммуникация», «эмпатийность», «самоконтроль», «саморегуляция». Полученные знания будут способствовать разработке структурно-функциональной модели формирования эмоционального интеллекта будущего учителя-музыканта как его индивидуально-личностного, профессионально значимого качества.

Ключевые слова: учитель музыкального искусства, эмоциональный интеллект, профессионально-значимое качество, урок музыкального искусства.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2019.

УДК 316.647.5:31

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЗАРУБІЖНИМИ ДОСЛІДНИКАМИ

Іванна Таргоній,

аспірантка III року навчання, Рівненський державний гуманітарний університет, м.Рівне, Україна,
ivanca18@ukr.net;

DOI: <https://doi.org/10.29038/2415-8143-2019-02-47-52>

У статті розглядаються наукові підходи до виховання толерантності зарубіжними дослідниками. Особливої **актуальності** набуває вивчення зарубіжного досвіду виховання толерантності в молодого покоління, оскільки його творче використання сприяє пошуку ефективного виховання молоді в дусі толерантності. Виховання толерантності надає можливість пізнання культури різних народів, створюючи тим самим передумови взаєморозуміння і пошани, позиції співпраці, що є запорукою соціальної міжнаціональної стабільності. Основу сучасного освітнього простору має скласти педагогіка толерантності, яка передбачає зміну системи людських відносин, побудову їх на взаємній повазі. **Мета дослідження** – розглянути підходи до виховання толерантності в молодого покоління у зарубіжному досвіді. **Методи дослідження** – теоретичні (аналіз, порівняння та зіставлення) – з метою вивчення літературних джерел, визначення термінологічно-понятійного апарату дослідження, узагальнення зарубіжного досвіду. **Результати.** Узагальнено змістову характеристику поняття толерантності як особистісної та професійної якості викладача, уточнено визначення основного поняття дослідження: «толерантність».

Ключові слова: толерантність, види толерантності, виховання толерантності, педагогіка толерантності, зарубіжні дослідники.

Постановки проблеми. Проблема виховання у молоді толерантності як моральної риси особистості є актуальною, оскільки у сучасному суспільстві набули розповсюдження прояви дискримінації, нетерпимості та неповаги до іншої точки зору.

Велике значення у вихованні Ж.-Ж. Руссо надавав принципам вільного виховання, надання дитині повної свободи. У праці «Еміль або про виховання» він писав: «Не давайте вашому учню ніяких словесних повчань; він їх повинен отримати з досвіду, не карайте його, тому що він не знає, що таке бути винним; ніколи не примушуйте його просити пробачення, адже він не зміг би вас образити. Позбавлений у своїх вчинках всілякого морального мотиву, він не може зробити нічого такого, що було б морально злим та заслуговувало б покарання ...» [12, с. 83]. Отже, Ж.-Ж. Руссо найважливішою умовою виховання вважає створення сприятливих умов для актуалізації внутрішніх, природних, сутнісних якостей дитини на основі свободи та опори на її особистісний досвід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема толерантності знайшла відображення у працях О. Магієнко, В. Нечерди, Б. Рієрдона, Ж. Сартра, М. Таруми, М. Уолцера, В. Франкла, Е. Фромма, К. Ясперса та ін., які пронизані ідеями побудови толерантних стосунків між людьми в суспільстві.